

SPIRITUALITEIT VAN DE TWIJFEL

Roger Dewandeler

Spiritualiteit van de twijfel

Vertaling Marieke Lodder

KokBoekencentrum Uitgevers • Utrecht

Oorspronkelijke titel: *Spiritualité du Doute*
Oorspronkelijke uitgever: Editions Lessius
Nederlandse vertaling: Marieke Lodder, Taalpraktijk Esprit

Ontwerp omslag: Oblong, Jet Frenken
Lay-out binnenwerk: Gewoon Geertje

ISBN 978 90 239 5681 5
ISBN 978 90 239 5682 2 (e-book)
NUR 700

www.kokboekencentrum.nl

© 2019 KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht
Alle rechten voorbehouden.

KokBoekencentrum Uitgevers vinden het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

*En de geloofwaardigheid van zo 'n getuige wordt
niet gevormd door zijn ongeloof of de knagende
achterdocht waarmee hij weigert om naar andere
getuigen te luisteren, ook niet door zijn zelfverzekerdheid
of zijn verpletterende vertrouwen de waarheid in pacht te
hebben, maar door het oplettende vertrouwen dat hij
schenkt aan alle getuigenissen en de onzekerheid
waarmee hij getuigt van wat hij meent te weten.*

Olivier Abel, filosoof

*Maar het zijn de twijfel en het mysterie
waarover U me het meest hebt geleerd.*

Uit het chanson 'Le chêne liège'

Francis Cabrel, zanger

Inhoud

Voorwoord bij de Nederlandse editie – <i>Rick Benjamins</i>	9
Voorwoord bij de Franse editie – <i>André Gounelle</i>	11
Vingerwijzing	15
Inleiding	17
1. Wantrouwen	21
2. Betwistend geloof	51
3. Vertrouwen	91
4. Onderzoekend geloof	117

Voorwoord bij de Nederlandse editie

In dit waardevolle boek, dat beperkt is qua omvang maar rijk aan inhoud, ontwikkelt Roger Dewandeler een spiritualiteit van de twijfel. Daarmee stelt hij een positieve, open en onderzoekende geloofshouding voor, die past bij de eenentwintigste eeuw.

In het eerste hoofdstuk beschrijft hij drie belangrijke momenten van twijfel uit de oudheid, aan het begin van de moderniteit en tegen het einde van de negentiende eeuw. Die twijfel is inhoudelijk steeds verschillend gericht en komt ook voort uit heel verschillende motieven, maar laat zien dat er een traditie van de twijfel is, waarin wij anders twijfelen dan vroeger. Dewandeler benadrukt dat de twijfel een verworvenheid vormt – en bijvoorbeeld geen innerlijke zwakte – die we ook op het terrein van geloof, religie en theologie hard nodig hebben. Wij zijn niet naïef meer en moeten ons ook op geloofsterrein niet zo voordoen.

In het tweede hoofdstuk laat Dewandeler zien dat de twijfel ook in de Bijbel wordt benoemd en gelegitimeerd. Hij gebruikt de Bijbel echter niet alleen maar als een uitwendig bewijs om te laten zien dat twijfel mag, met Job en Jakob als hoofdfiguren en Thomas als kroongetuige. Hij begeeft zich werkelijk in het Bijbelse gesprek en laat zien dat daar een discussie wordt gevoerd waarin wij zelf betrokken worden en kunnen kiezen tussen geijkte theologische waarheid of twist en onderzoek. In de ruimte van die discussie neemt de auteur het op voor een twijfelende Thomas tegenover een blind gehoorzame Abraham als voorbeeld voor gelovigen. Dewandeler laat zien dat de Bijbelse verhalen zélf zijn omgeven door een twijfel die

het geloof niet beëindigt, maar van karakter laat veranderen of zelfs eerst mogelijk maakt.

In het derde hoofdstuk neemt Dewandeler ons mee naar een pluriforme, multiculturele samenleving, verrassend genoeg aan de hand van een tekst uit de dertiende eeuw en de zaak-Servet uit de zestiende eeuw. Hij laat zien dat wij de twijfel kunnen gebruiken om vertrouwen en samenwerking te stimuleren, omdat hij ons helpt de waarheid te zoeken zonder die in te perken, en afstand te doen van onze aanspraak op het volledige bezit van de hele waarheid.

In het vierde en laatste hoofdstuk wordt duidelijk gemaakt dat twijfel het geloofsobject – God bijvoorbeeld – niet onmogelijk maakt of ongeldig verklaart, maar juist ruimte geeft aan een open en zoekende geloofshouding, die het ook voor gesecculariseerde mensen weer mogelijk maakt om over God na te denken. Met Tillich en Kearney ziet Dewandeler in deze geloofshouding de mogelijkheid om opnieuw een verhouding te vinden tot God boven God, of God na de dood van God.

In dit geschrift rekent Dewandeler af met de misvatting dat geloof gepaard moet gaan met zekerheid, vaste overtuigingen en eenduidigheid. Als dat geloof is, moet twijfel worden geweerd, omdat hij alleen maar kan knagen en voor aanvechting zorgt. Het ligt echter anders, want alleen waar twijfel de ruimte krijgt, ontstaat een vrij geloof zonder krampachtig absolutisme. Dewandeler schrijft niet als iemand die treurt om oude vastigheden, of als iemand die constructies en concepten doorrekent. Hij biedt een spiritualiteit van de twijfel als vaardigheid om te kunnen geloven en waarheid te zoeken. Precies daarmee levert hij een uiterst belangrijke bijdrage aan een duurzame geloofs- en levenshouding voor mensen in de eenentwintigste eeuw.

Rick Benjamins

Voorwoord bij de Franse editie

‘Niet twijfel maakt gek, maar zekerheid’, zou Nietzsche gezegd hebben. Ik schrijf ‘zou gezegd hebben’, omdat ik geen referentie voor deze zin kon terugvinden. Ik diep hem op uit mijn geheugen, zonder zeker te weten of het citaat juist is. Door te vermelden dat het een twijfelachtige referentie is, kan ik de zin zonder onoprechtheid gebruiken. Dit eenvoudige voorbeeld laat zien dat twijfelen in veel gevallen gunstige effecten heeft. Twijfel verdrijft wat Sebastian Castellio (1515-1563) de *temeritas affermandi* noemde, de overmoed van de stelligheid, die ons voortdurend verleidt en vaak op een dwaalspoor brengt. Castellio zag in de twijfel de uitdrukking van de bescheidenheid waar het christendom voor pleit, en van de voorzichtigheid die de wijsheid wenselijk acht.

Al te stellige of absolute zekerheden zijn gevaarlijk. Ze maken alles ondergeschikt aan het misvormende prisma van onze overtuigingen, en vervalsen zowel onze waarneming als ons begrip van de werkelijkheid. Ze leiden tot fanatisme, want ze moedigen ons aan om elk weerwoord van tafel te vegen en iedereen die ze ter discussie zou kunnen stellen, uit de weg te ruimen. Wanneer de ervaring al te sterk met hen in tegenspraak is, zetten ze ons ertoe aan de werkelijkheid te ontvluchten en een schuilplaats te zoeken in verbeelding en illusies. Zich de bezitter van de absolute waarheid wanen is een dwaasheid die de *condition humaine* uit het oog verliest; deze dwaasheid kan ernstige psychologische of gedragsmatige verstoringen veroorzaken. Zekerheid maakt gek, en ook moorddadig: de executie van Miguel Servet, krachtig veroordeeld door Castellio, laat dat op tragische wijze zien. En zo zijn er

nog talloze andere voorbeelden. Bewust aanvaarde en goed gehanteerde twijfel is een tegengif tegen de waanzinnige en criminele razernij die absolute overtuigingen kunnen teweegbrengen.

Er is vaak gewezen op de essentiële rol van twijfel in kennis- en reflectieprocessen. De wetenschap kan alleen vooruitgang boeken als ze haar opeenvolgende ontdekkingen verifieert en onderzoekt. Een echte wetenschapper weet niet, maar twijfelt over de kennis die hij zelf of via anderen verworven heeft. En, volgens een zin die (met dezelfde terughoudendheid en bescheidenheid als bij het citaat van Nietzsche hierboven) wordt toegeschreven aan Hegel, stelt de filosofie onophoudelijk vragen bij dat wat de meeste mensen normaal of vanzelfsprekend vinden. Het zal duidelijk zijn wat ik bedoel. Merkwaardigerwijs is er niemand die twijfelt aan de relevantie van de intellectuele twijfel. Deze paradox van de onbetwistbare twijfel die niet aan zichzelf twijfelt en uitmondt in een dogmatisme van het antidogmatisme, heeft veel stof tot nadenken gegeven en wijst waarschijnlijk, zo niet op een innerlijke tegenstelling, dan toch minstens op een ondergrens van het scepticisme; wanneer twijfelen neerkomt op ontkenning, is het niet tot het eind toe vol te houden zonder de twijfel zelf te vernietigen. Maar twijfel is meer dan een ontkenning, het is een benadering die ons in staat stelt om vooruitgang te boeken, zoals Descartes duidelijk heeft laten zien.

Als twijfel op intellectueel gebied noodzakelijk is, geldt dat dan ook voor het domein van de spiritualiteit? Op de volgende bladzijden geeft Roger Dewandeler op deze vraag een onmiskenbaar positief antwoord. Er bestaat een spiritualiteit van de twijfel; we moeten zelfs nog verder gaan en concluderen dat er geen echte spiritualiteit bestaat zonder twijfel. Twijfel is geen terechte of onterechte aanval van buitenaf op spiritualiteit, het is er een

wezenlijk onderdeel van. Wat zich in het levende hart van de spiritualiteit bevindt, valt niet te zien of te weten, want het staat buiten de gewone wereld van dingen en concepten. Spiritualiteit wordt bedreigd door twee gevaren: onverschilligheid (wat ik niet zie of weet, interesseert me niet, er bestaat geen zin om naar te zoeken) en dogmatisme (ik zie misschien niet wat me te boven gaat, maar ik weet wat het is en hoe het zit; ik bezit de betekenis ervan). De taal van de spiritualiteit staat voor die zin, die ons aangaat en overstijgt. Ze kan hem misschien niet benoemen, maar probeert hem op zijn minst op te roepen en ons er een voorgevoel van te geven – een ‘voorproefje’, volgens een uitspraak van Calvijn over het hiernamaals. Of je dogma’s nu bevestigt of ontkent, in beide gevallen is dat dodelijk voor onderwerp en bedoeling van de spirituele taal, terwijl je die levend houdt door te twijfelen. Zoals Roger Dewandeler heel goed ziet en verwoordt: datgene wat van belang is aan twijfel, is niet het betwiste onderwerp, maar de benaderingswijze van degene die twijfelt.

Twijfelen is geen starre, bewegingsloze toestand, geen abstracte doctrine; het is de dynamiek die de twijfelaar bezielt. Dit boek trekt daaruit de consequenties. Het speculeert niet over de twijfel, over de diverse vormen ervan of over de logica waardoor hij gestructureerd wordt (wat volledig legitiem zou zijn, maar waarschijnlijk niet de meest passende methode is). Het bestudeert de twijfel aan de hand van concrete, literaire en historische voorbeelden.

Zoals de ‘finale’ met verve benadrukt, is twijfelen zowel creatief als ethisch: het schuift het evangelie niet aan de kant, maar helpt juist om tot de kern ervan door te dringen, en is een voorwaarde voor authentiek geloof.

André Gounelle

Vingerwijzing

‘Als je een dwaas de maan aanwijst, kijkt hij naar je vinger’, luidt een gezegde dat vaak aan een ‘oude oosterse wijze’ wordt toegeschreven. Ik wil hier precies het tegengestelde opperen: als je een dwaas over de twijfel vertelt, blijft hij hangen bij het voorwerp van de twijfel, terwijl een wijze zijn aandacht richt op degene die twijfelt. De twijfelaar en de daad van het twijfelen zijn op alle volgende bladzijden mijn belangrijkste aandachtspunten.

R.D.